

Joan Duns Escot i els escotistes catalans

Agustí Boadas Llavat

Universitat Ramon Llull

aboada@uoc.edu

A la memòria del P. Antolín Abad Pérez, framenor i espiritual

Resum

La filosofia del segle XIV a la Corona d'Aragó no s'entén sense les aportacions dels seguidors de Joan Duns Escot. Semblantment, l'escotisme no pot ser copsat sense l'allau de deixebles de l'escocès que van actuar a casa nostra. Aquest feliç intercanvi, amb derivacions tant pel que fa al naixement de la modernitat com en la seva incidència política perdurà fins al Renaixement, especialment a través de les edicions de la nova impremta. Amb el barroc sorgeix una segona onada d'escotistes al voltant de la Universitat de Cervera, la influència dels quals es pot trobar fins a començaments del segle XX.

Paraules clau: escotisme, filosofia catalana, Universitat de Lleida, Universitat de Cervera.

Abstract. *John Duns Scotus and Catalan Scotism*

The philosophy of the Fourteenth Century in the Crown of Aragon cannot be understood without the contribution of Jon Duns Scotus' followers. Similarly, Scotism itself cannot be fully grasped without the avalanche of Scotus' disciples acting in Catalonia. This privileged exchange had many derivations, specially in the birth of Modernity and the political influence at the Royal Court. During the Renaissance Period, mainly through the printed editions, some hints can be traced. But a second wave of Scotists appear specially around the University of Cervera.

Key words: Escotism, Catalan Philosophy, University of Lleida, University of Cervera.

Sumari

1. Els primers deixebles	4. L'explosió barroca i la lenta decadència
2. La segona fornada	5. Bibliografia
3. Humanisme i escotisme	

Hom explica que a la ciutat de Girona, al segle XV, els novicis franciscans i dominicans, si es trobaven pel carrer, es tiraven pedres mútuament per la qüestió de la Immaculada Concepció de Maria. El franciscà Arnau Muntaner, pre-

dicador del convent de Puigcerdà fins a l'any 1356, apareix de sobte a la Tartària Aquilonar per evitar un procés inquisitorial del dominic fra Nicolau Rosell; més de vint anys més tard, fra Nicolau Eimeric, el príncep dels inquisidors medievals, encara el persegueix per cremar-lo. Aquestes dues anècdotes poden il·lustrar-nos que més enllà de la pura disputa doctrinal, s'hi amaga un tarannà vital divers, que es basteix i s'alimenta de principis i d'orientacions filosòfiques també diferents.

La Catalunya imperial del segle XIV trobà en l'esperit franciscà termes com *crítica*, *llibertat*, *amor*, *democràcia*, *universalitat* o *pobresa* escaients per conformar un poder ideològic prou ambigu per ser aliat tant del poder polític (i d'aquí la força dels franciscans com a representants diplomàtics davant el papat o les monarquies d'ambdues ribes de la Mediterrània) com de les classes menys afavorides. Per això, no és arriscat veure en un pensador com Joan Duns Escot (1266-1308) un model adequat per a una cultura que volia ser capdavantera en la nova Europa.

No cal dir que la Casa de Catalunya-Aragó afavorí l'escotisme de manera directa i indirecta. El fet que els framenors fossin els instauradors de la Universitat de Lleida el 1300 —demostraven així la força del seu engranatge cultural en la Província d'Aragó— i al mateix temps els confessors de part de la família reial —els més afectes a la causa dels «espirituals», majoritaris pel que fa a la frugalitat de vida a la mateixa Província— implicava l'enviament de franciscans catalans a París per obtenir el *ius ubique docendi*, dret d'ensenyar a qualsevol universitat, com podien ser els estudis generals de Girona, Barcelona, València o Saragossa. No es tractava únicament de constituir una minoria intel·lectual, sinó que aquesta mateixa nova cultura passés de París als estudis generals, dels estudis als predicadors i d'aquests, a la nova societat urbana que, al seu torn, era la principal font d'estudiants universitaris.

No entrarem en aquestes pàgines a discernir quins són els trets fonamentals que fan que un autor pugui ser qualificat d'escotista, ni tan sols entrarem en alguns casos a analitzar la seva obra. Tampoc no sembla que ara per ara hom pugui emetre un veredict de la raó per la qual Duns Escot rebé un tracte especial en comparació amb sant Ramon de Penyafort o sant Tomàs, o fins i tot Bonaventura, Pèire Joan (Oliu) o Ockham. Ni menys encara intentar fer una comparació de conjunt entre el beat Ramon Llull, Arnau de Vilanova o el dominic Ramon Martí i l'escotisme, que tindria un paper de comparsa¹. Tot comptat i debatut, sembla que durant el segle XIV, a banda dels lul·listes, els territoris de la Corona d'Aragó van aprofitar i van enriquir la cultura europea amb els millors deixebles del mes-

1. COLOMER (1997), p. 57-62. Sobre l'escotisme com a transició entre l'edat d'or de l'escolàstica i la decadència nominalista, hom pot llegir: URMENETA (1993). Sobre el desenvolupament del franciscanisme en l'àmbit universitari, vegeu el meu treball a *Actas* (2005), p. 827-843; i VÁZQUEZ (1961), p. 363-379. Sobre l'escotisme en general: *Positio* (1988), BERTONI (1917), OSBORNE (1994), p. 311-330; i BETTONI (1966), p. 272-279. Sobre els nostres autors: RUBÍ (1956), p. 263-405; BARCELONA (1990-91); SANAHUJA (1959), p. 171-211. Vegeu també: www.centrodunsscoto.it. Sobre els espirituals: MENSA (2004), p. 73-99; i Pou (1991).

tre escocès. Tampoc no sembla escaient aquí prodigar-se en elogis a uns autors que mereixerien millor sort, sinó retre comptes a la manera de balanç de la feina feta fins ara, tant per part del mateix escotisme com dels seus erudits.

Cal dir, però, dues paraules sobre quina ha estat la sort en general de l'escotisme durant aquests set segles, per situar en un marc global els autors i les escoles. El *Doctor Subtil* ha estat sempre difícil de llegir i encara més d'entendre. Els primers adversaris del seu sistema es van centrar en el tractament lliure que donà a l'herència aristotèlica —la univocitat de l'ens en comptes de l'analogia, com es veu al tombant del segle XVI amb el cardenal Gaietà— i en la defensa de la Immaculada —que sant Tomàs havia negat i els dominics consideraven opinió herètica—. Malgrat això, l'escotisme es consolidà com a sistema habitual, de manera que al Concili de Trento hi havia tres escoles reconegudes com a tals: tomistes, escotistes i nominalistes o «moderni». L'humanisme i els corrents de la *Devotio moderna*, abans, havien provocat un descrèdit de l'escolàstica medieval, cosa que amb la Contrareforma hom va voler subsanar amb la recuperació dels caps de les escoles, i aleshores es van articular al voltant de Tomàs d'Aquino (dominics), Bonaventura i Escot (franciscans) i Suárez (jesuïtes). El resultat va ser que als segles XVII i XVIII la majoria d'universitats dels països catòlics disposaven d'una càtedra escotista de filosofia i una altra de teologia. La Il·lustració, però, i els règims postnapoleònics van afeblir molt el sistema d'ensenyament contrareformat i caldrà esperar a la segona meitat del segle XIX, amb un cert renaixement de l'escolàstica, per donar relleu a autors com Escot. Malauradament, aquesta neoescolàstica vingué marcada per un sant Tomàs que es convertí en mestre únic de la veritat catòlica amb la coneguda encíclica *Æterni Patris* de 1879. Des d'aleshores, els escotistes, com els lul·listes, han hagut d'aguantar «ultratges sens fi», per usar una expressió suau².

1. Els primers deixebles

Les cròniques franciscanes no especifiquen excessivament les circumstàncies de la vida, l'obra i l'ensenyament de la majoria de mestres que ens han deixat algun escrit³. Tanmateix, hi ha una bona llista d'autors de la primera meitat

2. D'entre tota la literatura en defensa d'Escot, destaquem: GIANNINI (1895). A la p. 31, citant la revista *L'Edo di S. Tommaso d'Aquino*, 2, s'escandalitza del fet que els tomistes afirmen que tots els autors medievals s'han d'accontentar de ser dispersats ací i allà com a ombres destinades a donar major relleu a sant Tomàs. Un altre apòlogista d'Escot, més nostre i amb un notable èxit editorial, és el P. Querubí de Carcaixent, que en la tercera edició afirma que la seva obra està dedicada a «limpiar de injustos prejuicios y erróneas y bastardas apreciaciones» (CARCAGENTE [1904], p. vii). El P. Miquel Oromí hagué d'aguantar la triple humiliació de no ser tomista, de no ser l'interèpret d'Ortega y Gasset que hauria volgut Julián Marías i de lluitar contra la miopia de la censura. També segueix línies escotistes: PIJONAN (1992).
3. HEBRERA (1991), p. 141-153. A la p. 142 diu: «Lo que no hallo en ninguna Provincia de la orden (permítase que así lo diga) en el punto de los estudios, lo encuentro en esta de Aragón». Coll, p. 160-174. Sobre aquests autors medievals, continua sent clàssic l'estudi

tat del segle XIV que convé recollir, alguns dels quals, gràcies a les seves obres, ens donen informacions útils per ubicar-los en l'espai i el temps⁴. La majoria segueixen la moda de l'època de deixar escrit algun comentari a les *Sentències* de Pere Llombard, condició indispensable per accedir a la docència universitària de la filosofia, i en les seves introduccions sol trobar-se la seva posició respecte de les grans qüestions. Molts d'ells, també, fan comentaris a Aristòtil, útils en la mesura que reflecteixen un moment de la història de la filosofia que no és deutor de la condemna de 1277 contra l'averroisme llatí, sinó que topa amb noves idees i nous descobriments científics que preludien l'ensorrament de la física aristotèlica. Un altre tret comú dels autors catalans és que es troben en la cruïlla de la nova intel·lectualitat del segle XIV, que té com a arquetip Guillem d'Ockham: la pura especulació racional, centrada en temes de llenguatge i metafísica, i el compromís pràctic, ètic, econòmic i polític. Finalment, cal dir que cap d'ells, malgrat la voluntat de ser fidels al mestre, no té consciència de pertànyer a l'escola dels *escotitzants* o escotistes; ans al contrari, la seva llibertat creadora els porta de vegades a posicions ben diferents, com en el cas de Pere Oriol, i no a la disciplina que serà pròpia des del segle XVII. Cinc són els autors dels quals sembla difícil avui que hom pugui dubtar del seu contacte directe amb Escot⁵.

En primer lloc, no només per la qualitat dels seus escrits, per la proximitat al mestre o per la seva anomenada, sinó sobretot per la influència posterior, cal esmentar fra Antoni Andreu, el *Doctor Dulcifluus*, nascut a Tauste, el qual, amb Bernat de Déu i Ponç Carbonell, exercí el seu magisteri a la Custòdia de Lleida. Se l'anomena *Scotulo* o *Scotellus* per la fama de fidelitat al pensament del seu mestre, i la seva dolcesa s'atribueix a la seva exposició menys tallant i tècnica que la del seu mestre. De manera que fins i tot el tractat *De anima* li ha estat atribuït erròniament, sens dubte perquè en fou el més gran compilador i difusor⁶.

---

dels germans Joaquim i Tomàs CARRERAS ARTAU: *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, 2 vol., editada a Madrid el 1939 (vol. 1) i 1943 (vol. 2); i reeditada per l'Institut d'Estudis Catalans i la Diputació de Girona el 2001.

4. El treball més complet fins ara és el de SAGÜÉS (1968), p. 3-19. Cf., també, les meves aportacions al *Diccionari* (1998-2001).
5. Notem que les obres d'aquests autors apareixen sovint juntes en manuscrits. Posem-ne cinc exemples: Cod. Lat. 1446 de la Catedral de Praga (1449): Nicolau Bonet, Escot, Meyronnes, Antoni Andreu; Ms. 43 dels franciscans de Friburg (1427): Meyronnes, Nicolau Bonet i Pere Tomàs; Ms. 73 del mateix lloc (1456): Meyronnes i Nicolau Bonet; B. J. 2060 de la Universitat de Cracòvia (segle XV): Meyronnes, Bonet, Escot; i l'Scaff. XIX 407 de la Biblioteca Antoniana de Pàdua (1474): Escot i Pere Tomàs. Cfr. MÖHLE (2004), p. 84-91. Hom diu que el mateix fra Joan de Quintana, català, mestre de París i prior de la Sorbona, fou mestre d'Escot.
6. BALIC (1945), p. 286: «Auctor tractatis *De anima* est Scotus; hunc autem tractatum Antonius Andreas compilavit et divulgavit»; cfr., també, sobre el títol d'*Scotellus* aplicat a ell i a Pere de l'Aquila, p. 285-289. XIMÉNEZ SAMANIEGO (1688), p. 258-259. Fra Pere de l'Aquila apareix així: *Magister Petrus de Aquila dictus Scotellus super quatuor Libros Magistri Sententiarum* (f 1r. Venècia, Simó de Luere, 1501). En canvi, fra Bonaventura BARO (1610-1697) ens diu que encara és difícil en el seu temps saber quines obres són d'Escot i quines d'Andreu. Cf. SOTO (1732), 1, p. 90-91 recull el vers:

El seu *floruit* se situa vers el 1320. Del ressò extraordinari de les seves obres en donen fe la circulació de manuscrits i, especialment, la nova cultura llibresca: a Vicenza, el 1477, s'editaren els *Commentarios in artem veterem Aristotelis*, que de la mà de fra Lluc de Suberetto foren corregits a Venècia (Octavià Escot) el 1513, i de fra Àngel Lucidum (Venècia, Gregori de Gregori, 1514), també. A París, el 1520, apareixen els comentaris a la *Metafísica* aristotèlica d'Escot, ordenats i recollits per fra Antoni, on diu (fol. 211):

Desitjo a tots els qui llegeixin aquesta carta que sàpiguen que jo, tant en l'exposició com en el comentari, he seguit la doctrina del mestre Joan Duns Escot, subtilíssim i excel·lentíssim doctor, la memòria i la fama del qual és en la benedicció de Déu, en quant la seva sagrada i profunda doctrina s'ha difós per tot el món.

Les seves *Quaestiones acutissimae* tenen nombroses edicions: Vicenza, 1477; Londres, 1480; Venècia, 1481, 1487, 1491, 1492 i 1495. El seu *Scriptum aureum super Metaphysicam Aristotelis* s'edità el 1482 a Venècia i els *Tria principia secundum doctrinam Scoti*, a Ferrara (1490), Pàdua (1495) i Vicenza (1497), els quals semblen ser a la base del *De ente et uno* de Joan Pico della Mirandola. Cal dir, però, que el comentari *In quatuor libros Sententiarum* sencer haurà d'esperar a 1572 i 1578 a Venècia, pel cardenal fra Constanci Sarnanus⁷, per ser editat. Se suposa que morí abans de 1333.

En segon lloc, fra Alfred Gonter (Anfredus Gonteri Brito), conegut com a *Doctor Providus* (el *Doctor Prudent*), sembla originari de la Bretanya⁸. El 1303 era oient assidu de Duns Escot, malgrat que donà suport a Felip el Bell i no a Bonifaci VIII, com l'escocès⁹. El trobem a l'Estudi General de Barcelona el 1322 com batxiller en teologia; redactà com a mínim un comentari als dos primers llibres de les *Sentències* de Pere Llombard. Tres anys més tard, el 1325, torna a ser a París, on redactà un nou comentari a les *Sentències* i esdevingué mestre regent fins al 1327. No en sabem més dades certes. Gonter planteja un tema especulatiu que anirà prenent volada al llarg del segle i fins a la Il·lustra-

«Certa manent formo magna præconia laudis,
Nec minus ingenio Lucide docte tuo.
Qui prior Antonii Coelestia scripta polisti
Andreae, quem mox Scotica turba colit
tantum docta cohors debet tibi Lucide, quantum
utile, divinum, sæculis extat opus».

7. ANTONIO (1788), 2, p. 142-143 afegeix: *In libros sex principiorum Gilberti Porretani, In libros Peri hemenias Aristotelis, In librum divisionum Boethii*, impresos a Venècia (Octavià Escot, 1480; Simó de Luere, 1509 i Lluc Antoni Iunta, 1509). Unes *Quaestiones metaphysicæ* romanen en un còdex d'El Escorial (Lit. G. Plut. II. N. 25) i sobre lògica a la Biblioteca Angeli Mai de Bèrgam (Ma 562), datades el 1475. Sobre Andreu: PINI (1995), p. 375-389.
8. SANAHUJA (1991), p. 225-236; AMORÓS (1941), p. 545-572; WEBSTER (2000), p. 239-243; POU (1991), p. 231-236.
9. Cosa que avalaria la seva provenença de l'àmbit francès. Els partidaris del rei, en efecte, foren majoritàriament els afrancesats; els del papa, les altres *nationes* perifèriques a París (inclosos anglesos, escocesos i aragonesos). Raons geopolítiques i no doctrinals semblaven pesar més en l'afer...

ció: la contingència, més en concret el problema dels futurs contingents i la subsegüent interrogació sobre la validesa de l'argumentació aristotèlica de la causalitat¹⁰. També cal dir que el tractat sobre la pobresa de Crist, escrit a Barcelona¹¹, representa un al·legat en la més pura tradició espiritual franciscana. L'opuscle, redactat «per a la informació dels menors», s'emmarca en uns temps, de 1321 a 1337 (des de l'elecció de fra Gerard Eudes com a ministre general i íntim amic de Joan XXII fins a les Constitucions de Cahors, redactades en part per fra Ponç Carbonell), fortament convulsos pel tema de la mitigació de la pobresa¹². També sabem que abans d'aquestes dates havia escrit unes qüestions disputades, especialment unes «de beatitudine», avui perdudes¹³.

Joan Bassols (†1333), *Doctor Ordinatissimus*, vingué a l'Orde a Barcelona (i per això se'l fa català), des d'on marxà a París a sentir el Mestre¹⁴. També ensenyà a Reims i deixà un comentari a les *Sentències*, escrit el 1313 a Reims i publicat a Colònia el 1488 i a París el 1516-1517¹⁵ (cap al 1480 havia aparegut en part: *Collatio in quartum librum Sententiarum Petri Lombardi*). Morí a l'abadia de Tewkesburg (Anglaterra). Fra Joan també tenia coneixements de medicina, com ho prova l'obra *Miscellanea philosophica et medica* (si és el mateix Joan de Bassoles, batxiller en medicina el 1325 i 1326)¹⁶. S'ha dit de Bassols que abandona en part la tendència especulativa en favor de l'augustinisme i des de posicions antiaristotèliques, no gaire afins a Escot, donà a conèixer unes versions de l'escotisme que han deixat una empremta profunda. Les seves posicions, però, no són tan radicals i denoten un deute clar amb els mestres d'Oxford del segle anterior. D'una banda, la noció de natura comuna i les distincions formals, explicades a la manera del seu Mestre (és a dir, partint de la univocitat de l'ens), remetent a la pluralitat de les formes i a l'hilemorfisme universal clarament definits a Anglaterra i endolcits per Bonaventura i els seus seguidors a París. Som a les portes d'Ockham i de Pere Tataretus, rector de la Universitat de París el 1490 i els escolàstics anteriors a Suárez¹⁷. I de l'altra, l'esbotzament

10. SCHABEL (1997), p. 167-168. Sobre els futurs contingents, hi ha una famosa controvèrsia entre Bessarion, fra Francec della Rovere (futur Sixte IV), Antoni de Còrdova, Joan Gattusi i Joan Foyal el 1476, on apareixen Pere Oriol i Nicolau Bonet. Cfr. ETZKORN (1997), p. 5-13.
11. *De paupertate Christi & Apostolorum* es conserva a la Biblioteca Vaticana, núm. 3740.
12. MÄKINEN (2001), p. 154-161.
13. SOTO (1723), 1, p. 72 assegura que Villot, Wadding, Hebrera, Uvitte i Nicolau Antonio han vist a la Biblioteca Vaticana, núm. 3740, uns *Dicta hujus Anfredi*, que és impossible que coincideixin amb les qüestions de la vida benaurada: *Dicta Fr. Aufredi Gonteri Lectoris Barcinone ad informationem Minorum contra sequaces Magistri Guillelmi de Sancto-Amore*. ANTONIO (1788), p. 144.
14. XIMÉNEZ SAMANIEGO (1668) 257 el fa escocès (sens dubte confonent «escotista» i «escocès»). Rubert CANDAU (1945) i (1952), a l'empara de Rubió i Lluch, Barraquer i, especialment, el P. Coll, el fan fill de Barcelona. Els manuscrits del P. Àngel Vidal així ho recullen. LANGLOIS (1924), p. 288-295 explica la tradició que el fa escocès o francès.
15. Cal remarcar que l'edició, feta per Francec Regnault i Joan Frelon, estava patrocinada per un teòleg, el franciscà Tomàs Verrier, i un matemàtic, el cèlebre Oronce Finé, en una de les seves primeres publicacions.
16. SOTO (1732), p. 134, la data el 1320.
17. HONNEFELDER (1996), p. 356.

del món medieval clos ataca la concepció aristotèlica de la finitud en l'ordre de la causalitat¹⁸. De fet, doncs, el *Doctor Ordinatus* s'arreglera amb un nou tema, propi del primer humanisme, que és el de la infinitud de mons possibles o el de l'univers obert i no tancat. Deixa influència en escotistes tan reconeguts com Francesc de Meyronnes¹⁹. D'ell s'explica l'anècdota que era el deïxeble preferit d'Escot: un dia, arribà el mestre a classe i només hi havia fra Joan, tot sol. Aleshores exclamà l'escocès: «Bassolius adest; en auditorium est»²⁰.

Fra Pere Tomàs²¹ (c. 1282-1350), en quart i penúltim lloc, conegut tant com a *Doctor Strenuus*, com a *Doctor Invincibilis*, *Proficiuus* i *Serenus* (valent, invencible, avançat i serè), és autor d'un *Tractatus formalitatum ad mentem Scoti*, una *Epistolam ad Infantem Aragonie de Conceptione B. Virginis*, i de diversos comentaris a Aristòtil. També se li atribueix un *Comentari a les Sentències*, escrit cap al 1320²², en què critica Pere Oriol. Ensenyà a Barcelona entre 1317 i 1332. Després, traslladat a Avinyó com a penitencier papal, és acusat de fetilleria i empresonat al llogaret provençal de Noves. Se suposa que allà morí abans de la fi de la gran epidèmia. Fra Pere se sentí lliure de seguir el mestre i introdueix en el seu *De unitate Minori* temes propis d'una cosmovisió en canvi, com ara l'atomisme.

Fra Pere Oriol (Petrus Aureolus), *Doctor Facundus*, *Doctor Abundans* i *Doctor Elegans*, fou deïxeble directe d'Escot i lector de teologia a París, on comentà les *Sentències*²³. Hom sol dir que sent lector a Barcelona, redactà el primer tractat conegut sobre la Immaculada Concepció de Maria. D'altra banda, sembla que fou el primer, a cavall de l'ortodòxia escotista i d'elements probablement manllevats a Pèire Joan (la negació de l'ànima intel·lectual com a forma del cos), que defensà una distinció que va fer fortuna amb Kant: la diferència entre l'objecte mateix i l'objecte tal com se'n apareix per ser conegut. Sí que sabem del cert que tingué una intensa activitat pública. La seva oposició al ministre general, el famós fra Miquel de Cesena, li provocà una persecució per part dels *spirituals* i, com a contrapartida, el premi d'un bisbat i el nomenament de cardenal per part de Joan XXII²⁴.

Oriol no és un cas únic d'intel·lectual compromès, si se'n permet de parlar així: Guillem d'Alnwick (†1332) o fra Gerard Ot també van tenir una intervenció destacada en qüestions polítiques. Ot, justament, intervingué en la coronació del dissortat Lluís d'Aragó com a rei de Sicília el 1347; l'any següent, sent bisbe de Catània i patriarca d'Antioquia, moria víctima de l'epidèmia general²⁵.

18. MURDOCH (1982), p. 564-591.

19. MÖHLE (2004), p. 46-47.

20. *Hi ha en Bassols; heus ací que hi ha auditori!*

21. BOS (2002), p. 3-13; SOTO (1732), 2, p. 473-474.

22. HONNEFELDER (1996), p. 67. MAIERÜ (1991), p. 175-198.

23. SOTO (1732), 2, p. 434-436; BUYTAERT (1953). A la xarxa: <http://www.igl.ku.dk/~russ/auriol.html>.

24. XIMÉNEZ SAMANIEGO (1668), p. 240-242.

25. HEBRERA (1991), p. 402-405. GIRALDUS (2005) 1, p. 1-3.

2. La segona fornada

Després de la mort d'Ockham, la pesta negra i la relativa calma al si del moviment franciscà per l'afebliment dels *espirituals*, la Província d'Aragó va caure en la mol·lície i el relaxament. Amb tot, entrecruades les influències de fra Pèire Joan (Olivi) i d'Arnau de Vilanova amb les de l'escotisme i el nominalisme, hi ha el que hom podria anomenar una «legitimació de la política i de la nova economia mercantil», que té la seva màxima expressió en fra Francesc Eiximenis, del qual caldria subratllar els seus deutes intel·lectuals amb l'escotisme²⁶, donada la seva formació tant a Oxford com a París i Colònia. Fra Joan Eiximeno i Anselm Turmeda en són els epílegs necessaris.

Fra Guillem Rubió era ministre provincial d'Aragó el 1334²⁷. Teòleg amb influències del beat Escot, Walter Chatton i sobretot Ockham, els estudiosos que el fan català afirmen que nasqué a Vilafranca del Penedès i alguns gosen precisar que a Can Rubió de Sant Miquel d'Ordal²⁸. El 1320 sembla que encara estudiava a París i en fou lector entre els anys 1323 i 1332. Els seus comentaris als quatre llibres de les *Sentències* que va enllestir abans de ser elegit ministre provincial d'Aragó s'han de datar del 1333 i van ser impresos a París el 1517-1518 per Iodocus Ascentius. També deixa comentaris a les grans obres aristotèliques. Fra Guillem no sembla haver estat deixeble directe d'Escot, sinó de Francesc de Marca (o d'Esculo): amb tot, recull el criticisme i «part dels elements essencials de l'escotisme; la separació entre filosofia i teologia, la reducció del camp d'acció de la raó, la valoració del coneixement intuïtiu de la realitat singular, etc.»²⁹. Per exemple, rebutjarà tant la prova *a priori* anselmiana com les proves *a posteriori* aristotèliques de l'existència de Déu. També ha deixat empremta la seva nova interpretació del doble coneixement, abstractiu i intuïtiu, ambdós defensats pel Doctor Subtil com a conseqüència de la doble tradició, aristotèlica i platònica, si se'n permet definir-les així, de l'escola franciscana, si n'hi ha. Per a ell, en efecte, la intuïció passarà a ser coneixement immediat, sense necessitat de la presència de l'objecte conegut.

De fra Nicolau Bonet (c. 1280-1343), el *Doctor Pacificus* o *Imaginativus*, cal dir que defensà la idea de continuïtat en la naturalesa i una versió medieval d'atomisme³⁰, seguint idees de fra Pere Tomàs. Bonet fou dels primers a establir que la metafísica és una ciència «supertranscendental», és a dir, tan general que comprèn l'objecte primari del nostre enteniment concebut al mateix temps com a ésser real i ésser de raó. Bonet, que obtingué el grau de mestre en teologia el 1333 a París, no segueix Escot en tot i més aviat s'arreglera amb les proposicions més agosarades dels espirituals. Aquest any fou escollit per fer

26. EVANGELISTI (2006), p. 159.

27. VILANOVA (1993); XIMÉNEZ SAMANIEGO (1668), p. 159-160; SANAHUJA (1959), p. 147 i 207; RIESCO TERRERO (1972), p. 234-237; BARCELONA (1927), p. 90-103. El millor estudi, situat en el seu context, és encara el de Josep Maria RUBERT I CANDAU (1952).

28. ANTONIO (1788), p. 148; SOTO (1732), p. 2, p. 46.

29. COLOMER (1997), p. 58; FIORENTINO (2006), p. 206-210.

30. GIRALDUS (1995), p. 3; ZOUBOV (1959), p. 261-278; BROWN (1975), p. 5-44.

de capellà reial i fou un dels vint-i-nou teòlegs que examinaren la posició herètica de Joan XXII sobre l'estat intermedi de l'home entre la mort i la resurrecció. El 1342 fou nomenat bisbe de Malta. La seva obra ha estat especialment reeditada en el període incunable i postincunable³¹ i creà escola: el bonetisme³².

Més sabem de fra Pere de Navarra, *Doctor Fundatus*, mort el 1347, i natural d'Atarrabia: sembla que ensenyà a Lleida abans de 1325, quan és escollit ministre provincial d'Aragó. Afecte a la Casa de Navarra i sucumbint a les temptacions polítiques, fou confessor reial, diplomàtic i conseller. D'ell només ens resta el pròleg al comentari a les *Sentències*³³.

Fra Francesc Eiximenis (c. 1330-1409) exercia com a guardià de Barcelona el 1360 i, des del 1383, a València; morí a Perpinyà un any després del concili convocat per Benet XIII i quan era patriarca de Jerusalem i bisbe d'Elna. Les històries de la filosofia fan bé de no incloure Eiximenis entre els escotistes. Els estudiosos solen referir-se a la seva obra quan tracten de política o ètica baixmedieval. Les abundants citacions d'Agustí, Aristòtil i Plató acrediten el seu coneixement filosòfic i, a banda del ressò evident que les seves obres tenen per si mateixes, se situa com una fusió prou sòlida entre les reminiscències de tipus espiritual i els valors de l'ètica de la llibertat escotista. També apareix com un precursor dels projectes franciscans d'Amèrica, recollits en el *Floret de sant Francesc*, i dels ideals reformistes de l'observança que en faran ús a la Castella del Segle d'Or³⁴. Com de costum, falten estudis prou aprofundits sobre el tema per poder destriar les diferents influències que afaïçonen el pensament del polígraf gironí; però no sembla desafortunat retenir que la seva formació europea li devia obrir les portes del pensament escotista i nominalista³⁵. Tampoc no es pot menysprear el rerefons espiritual de la seva acció i del seu temps: per una banda, els escotitzants que havien optat per una interpretació radical de la pobresa; d'una altra, els nominalistes que exercien la seva acció política al si de l'orde des de l'oposició al papat avinyonès; d'una altra, la mateixa vida religiosa a la Província d'Aragó, i les seves similituds amb les províncies britàniques i les diferències amb províncies com les franceses; i, finalment, la proba-

31. Obres: *Metaphysica* (Barcelona, 1493; i Venècia, 1502 i 1505); *Physica* (Venècia, 1502 i 1505); *Predicamenta* (Venècia, 1502 i 1505); *Theologia naturalis* (Venècia, 1502 i 1505). També se li atribueixen: *Postilla in Genesim* (Barcelona, 1493; Venècia, 1505); *Commentarium in IV libros Sententiarum* (Venècia, 1505); *Formalitates in via Scoti* (Venècia, 1501 [1505]; també atribuïts a Antoni Andreu); *Tractatus de Conceptione Beatæ Mariæ Virginis jussu Clementis V ad modum Dialogi* (1342; es tractaria de Climent VI; desapareguda); i *Topica* (desapareguts).

32. Corrent de pensament amb deixebles com Joan de Colònia, Gabriel de Zerbis, Nicolau d'Orbellis, Jun Bremer, el carmelitè Francesc Bacon i Joan de Foyal. També el bonetisme és una extravagant opinió atribuïda a Nicolau Bonet, segons la qual sant Joan evangelista esdevingué fill natural de Maria des de l'escena de la creu.

33. SAGÜÉS (1966), p. 351-353.

34. El cas del *Carro de les dones*, tema de la tesi doctoral de Carme Clausell Nàcher el 2004 i que aviat serà estampada, és prou allixonador (www.tesisenxarxa.net/TESIS_UAB/AVAILABLE/TDX-0608105-110729/). D'altra banda, el *Floret* sembla haver estat redactat en català i traduït després al castellà. POU (1991), p. 397-415; *Floreto* (1998), p. VII-XIII.

35. COLOMER (1993), p. 62-63; BRUGADA-GUILLÉN (2007), p. 47-82.

ble trobada entre el mateix Eiximenis i el cap de les noves reformes que acabaran en persecució per heretgia, fra Joan Wycliffe³⁶. Realment es fa difícil de creure que en la seva no s'hi amaguin les lliçons apreses d'aquesta tradició espiritual i que la seva visió política, lluny d'estridències, concordi amb l'augustinisme polític. Només una lectura superficial d'Eiximenis i Campanella, per exemple, ens farà adonar que el recurs a Agustí és molt més que una opció teològica: Eiximenis no és aliè als fets concrets del passat (la fonamentació del poder imperial per part d'Ockham i Marsili de Pàdua o les vicissituds de l'infant fra Pere d'Aragó i el seu *De regimine principum*), ni a la nova problemàtica (conciliarisme, legitimació de l'autoritat en la democràcia i en la sobirania popular, el nou sistema financer i la qüestió de la usura, etc.)³⁷. L'augustinisme, així presentat, és més «revolucionari» que inofensiu.

Finalment, entre tants franciscans sorprèn trobar un pensador de l'àmbit jueu català, Hasdai Cresques (1340-1410), recentment associat als escotitzants, que visqué entre les dues grans polèmiques religioses (judeocristianes) medievals³⁸. Quant a l'escotisme, és deutor de Pere Tomàs i Alfred Gonter, dels quals manlleva, fonamentalment, idees sobre la llibertat, (voluntarisme escotista)³⁹.

3. Humanisme i escotisme

Per bé que Duns Escot compta amb una ètica prou renovada per als temps de la societat urbana, el desenvolupament dels valors, sobretot econòmics, són més aviat deutors de fra Pèire Joan, i aquesta podria ser causa del fet que, ja entrat el segle XV, els franciscans catalano-aragonesos no entressin en l'ideari de les caixes d'estalvi, nascudes a Castella el 1431 o a Itàlia trenta anys més tard. Recordem, però, que els interessos de la Corona ja s'han desplaçat cap a Itàlia, cap a l'humanisme. És ben palès en la cort d'Alfons el Magnànim⁴⁰. Fou aquest rei qui demanà a sant Bernardí de Siena que enviés predicadors a casa nostra. Hi vingué fra Mateu d'Agrigento, format en l'escotisme com fra Bernardí⁴¹. Amb això entrava l'observança franciscana com en una mena d'antídot contra les restes de la desfeta dels espirituals i, amb ella, en una decadència certa de l'activitat intel·lectual (recordem, per exemple, la prohibició d'obtenir títols de doctor a la universitat i fins i tot l'antiintel·lectualisme de part dels frares, més propers a la *Devotio moderna*)⁴².

36. BRUGADA-GUILLÉN (2007), p. 76-82.

37. CICCARELLI (2006), p. 758-760; EVANGELISTI (2004).

38. La disputa de Barcelona, de 1263, promoguda pel dominic fra Ramon de Penyaforç, i la de Tortosa, propiciada per un altre dominic, fra Vicenç Ferrer el 1413. Sobre Cresques, són clàssics els estudis de MILLÀS VALLICROSA (1930); i HARVEY (1971). Per una bibliografia: TOBIASS-IFERGAN (1995), p. 223-229.

39. HARVEY (1996), p. 21-27.

40. WOLTER (2001), p. 17-21; CARBAJO NÚÑEZ (2007), p. 457-461.

41. L'anècdota és curiosa: feia una prèdica general a Barcelona el 2 de febrer de 1428 anunciant grans desastres a la ciutat si no es convertia, quan s'esdevingué el famós terratrèmol. Comminat pels consellers, sortí directament cap a Girona, a corre-cuita sense acabar la setmana.

42. VÁZQUEZ (2003), p. 71-74.

Amb tot, com ja hem vist en les reedicions dels antics, aquest període és enormement fecund, amb dues figures capdavanteres:

Fra Joan Marbres, també anomenat Joan el Canònic, normalment confós amb Joan de Colònia, sembla natural de Tortosa, encara que ensenyà a Tolosa del Llenguadoc vers el 1450⁴³. Segurament es tracta de l'escotista més influent al segle XV i és punt de referència de gairebé tots els posteriors. Té publicades unes *Quaestiones super octo libros Physicarum* (Pàdua, 1475 i Venècia, 1505 i 1516). La seva obra té una referència prou significativa en el context històric en què es produeix: esmentant l'error de Wycliffe d'un accident sense substància, s'arreglera amb els escotistes del seu temps més especulatius i més allunyats de les disputes espirituals i polítiques. De fet, fou un gran detractor de fra Gerard Ot en el tema del buit i de la continuïtat en la naturalesa. Només a tall d'exemple, cal esmentar que són considerables els deutes que manifesta en el comentari de la *Física* d'Aristòtil: deutes a Escot i Pere Oriol, fonamentalment, i en menor mesura a Gerard Ot i Antoni Andreu (*opinio cujusdam subtilis bachelarii Cathelani qui ita super primum «Sententiarum» ponit*); però, al capdavant, sembla un *scotizante* de l'escola de Francesc de Marca⁴⁴.

Fra Pere de Castrovol té editats llibres a Lleida i Pamplona⁴⁵. Nascut a Mayorga (regne de Lleó), fou lector de teologia probablement a Lleida, on edità el 1489 segurament els *Parva naturalia* d'Aristòtil en traducció de Leonard Bruni d'Arezzo, i ministre provincial d'Aragó entre 1489 i 1492 com a mínim. Té un *Super symbolum S. Athanasii*, un tractat sobre els Salmes, un comentari a l'*Economia* segons la traducció de Leonard Bruni⁴⁶ (Pamplona, Guillem de Brocar, 1496) i a la *Política* (Arnau de Brocar, 1496). També *Super libros de Caelo et Mundo*, *In libros de generatione et corruptione* i *In libros Metheorum* (1498), *In libros De anima* (1488) *Super libros Ethicorum* (segurament Lleida, 1489). I un llibre *Formalitatum*, editat el 1468 per Enric Batel a Lleida.

Val a dir, però, que l'escotisme comptava amb fermes defensors, malgrat les pressions internes dels franciscans i les crítiques desprietades dels humanistes. Així trobem fra Nicolau Quilis, lector de Lleida i proper a Martí l'Humà; Ferran d'Antequera (1416) i Violant, viuda de Joan I (1431). D'ell es conserva nostrat el *De officiis* de Ciceró. També Pere Garcia (Xàtiva, 1440 - Barcelona, 1505), bisbe i parent dels Borja i mestre parisenc, fou encarregat d'examinar el neoplatonisme de Joan Pico della Mirandola i intentà reformar la diòcesi, sense

43. LONGPRÉ (1924), p. 286-288. Diu fra Joan el Canònic: «Per tant, veiem que segons els diversos climes del món es generen diversos animals; en una regió, doncs, es generen lleons i en una altra no; i en una altra llimacs i cargols d'una forma determinada, com a la nostra Catalunya, plena d'alegria (*laetabunda Cathalonia*)» (fol. 41r de l'edició veneciana de 1505). XIMÉNEZ SAMANIEGO (1668) el fa contemporani d'ESCOT; i SOTO (1732), 2, p. 141, el fa anglès de nació.

44. FRIEDMAN-SCHABEL (2006), p. 8-10.

45. SOTO (1732), 2, p. 441-442. El millor estudi, al nostre parer, és el de Paloma PÉREZ-IZARBE, publicat dins: *Actas* (2006), p. 735-753.

46. BRUNI (1369-1444) va fer una nova traducció d'Aristòtil, de Plató i d'altres grecs. El seu cos reposa a l'església de la Santa Croce (Florència), dels franciscans conventuals.

èxit⁴⁷. I fra Guillem Gorris, de la Província d'Aragó, dóna a un impressor de Tolosa el 1486 una obra que esdevindrà clàssica: *Scotus pauperum seu abbreviatus*.

4. L'explosió barroca i la lenta decadència

Y porque la conferencia escolástica, que hay entre el Doctor Sutil y otros, siempre ha sido provechosa y muy útil, así a la Iglesia como a la Religión, porque aviva los ingenios, y sustenta las escuelas, y es causa de sacar la verdad en limpio, y de conservarla: por tanto mandamos a todos los lectores de teología que procuren leer siempre, y enseñar la doctrina de Escoto, defendiendo y explicando sus opiniones con mucho cuidado⁴⁸.

Així, contundent, s'expressava el capítol general de Toledo de 1583, que afectava a la família Cismontana, regida pels *Estatuts* de Barcelona de 1451.

Els franciscans, després de Trento, van apostar per l'escotisme de manera tan decidida que els nous estudis generals reformatos, com el de Sant Bonaventura de les Rambles barcelonines, tenien càtedres escotistes tant de filosofia com de teologia. En alguns llocs, especialment recalitrants, com ara la Universitat de Salamanca, van voler impulsar el tomisme com a escola única, i és per això que es produí la reacció irada de jesuïtes i menors. En aquell moment hom ho impedí. El joc, com ja hem comentat, també passava pel tema de la Immaculada⁴⁹ i, a partir del 1606, amb la creació del Patronat Reial de la Immaculada, els Àustries quedaven compromesos també en temes de religió i dogma, mentre practicaven el regalisme amb l'aquiescència de menorets i jesuïtes. Aquest posicionament polític i marià tingué conseqüències que amorosiren la disputa interna entre els catòlics, impeding de tancar files al voltant d'un pensament únic. Finalment, cal dir que l'estratègia franciscana de començaments del XVII passava —a través del privilegi d'una bona mort amb l'hàbit franciscà— per atreure a professar en el Terç Orde escriptors com Cervantes i artistes com Velázquez, és a dir, les classes intel·lectuals⁵⁰. A nivell de pensament, i en paral·lel a Ramon Llull, començà també el procés de beatificació d'Escot. Això comportava, és clar, l'edició de les seves obres —feta per Lluç Wadding— i la redacció de tractats específics de filosofia o teologia escotista,

47. A l'Arxiu Capitular de la Catedral, cod. 19, es troba el manuscrit del tercer llibre del *Comentari a les Sentències* d'Escot donat per ell l'any 1502. És una de les bases per a la seva edició crítica del 2006.

48. *Estatutos Generales de Barcelona*, Granada, Imprenta de Don Francisco Benito Valenzuela, 1788, p. 60. Més endavant llegim: «Y los lectores así instituidos enseñen, por espacio de tres años, las cosas necesarias para entrar en la teología, escogiendo para esto los autores más a propósito, y que más se conformasen con la doctrina de Escoto, lo cual como tan útil y necesario deseamos mucho, y por tanto mandamos que así se cumpla. *Ex Cong. Metiens.* 1560» (p. 61-62). No consta, però, enlloc dels *Estatuts* per als Col·legis de Missions «de propaganda fidei» de fra Antoni LLINÀS (1688; publicats el 1690) com el col·legi de missions d'Escornalbou.

49. Antoni PÉREZ, bisbe d'Urgell, Lleida i Tarragona, no escatima elogis a Escot en el seu *Tractatus de B. Mariae Virginis* (Valladolid, 1618).

50. *Actas* (2005), p. 827-843; *Actas* (2006), p. 825-850.

com féu fra Bartomeu Mastri⁵¹. D'aquest en féu una compilació fra Rafael Guitart († 1684) en quatre volums: *Compilatio Praecipuarum disputationum Bartholomei Mastri* (Girona, 1680, per Jeroni Palol; 1682; 1684; Barcelona, 1687, en la impremta d'Antoni Ferrer). Hom escriu també obres polèmiques com la vida d'Escot feta per fra Sebastià Santjoan († 1675): *Lima de la verdad contra el orin de la calumnia*.

El 1560 es fundà, aprovat per Pius IV, l'estudi general dels franciscans de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona), amb els mateixos privilegis que els de Salamanca i d'Alcalá de Henares. Com a centre de formació, hereu dels estudis generals medievals, reorganitzà la formació teològica amb les noves directrius del Concili de Trento i les de la família cismontana observant; però el 1627 hom decidí de traslladar-lo a Barcelona, i hom creà l'estudi general de Sant Bonaventura a les Rambles, al costat dels altres estudis religiosos. El 1635 començà la seva activitat, i en aquest estudi es van formar tots els franciscans catalans (com Guitart i Santjoan) fins a l'exclaustració, que després nodriren o bé les càtedres dels centres d'estudi superior com la Universitat de Cervera o bé el col·legi de missions d'Escornalbou.

A la Província franciscana de Catalunya, però, l'escotisme tingué el seu moment culminant amb la creació de quatre càtedres a la Universitat de Cervera el 1715. Allà hi trobem frares, des de 1717, quan s'inauguren les càtedres, fins al 1839 a la Portella⁵². Destaquem-ne alguns: Joan Papió (1696-1881), Francesc Aleu († 1774), Josep Fogueres (1674-1747), Bertomeu Sarmentero (1696-1775)⁵³, Francesc Pruna († 1779), l'immaculista Pere Font († 1768), Josep Osset (1796)⁵⁴, Antoni Alabau (1752-1819)⁵⁵, Francesc Antoni Baylina (1750-1841)⁵⁶, Antoni Soteras Bru († 1764, format a Alcalá de Henares), Francesc Maria Pedrerol (1789-1865), Josep Oró (1802-1871) i Maties Espinàs (1804-1868), el darrer catedràtic de Cervera. Especialment rellevant és fra Josep Rius (1865-1833), autor d'una *Ethica* (Barcelona, 1830, amb diverses edicions), polemista amb un *Tractatus de vera Religione* (Barcelona, 1824, també amb diverses edicions) i *La arbitrariedad o injusticia del odio de los filósofos de España a los institutos regulares* (Manresa, 1813), hel·lenista, poeta, predicador i polític, edità un pamflet antiliberal a Reus anomenat *El centinela de la patria*.

51. El conventual Mastri començà la seva acció a favor d'Escot cap al 1647, però les seves disputationes teològiques es van difondre amplíssimament durant aquest i el segle posterior. FERRARI (1790). SÁNCHEZ GIL (1982), p. 703-750.
52. La terna de frares catalans (fra Joan Bertris, Jaume Coll –autor de la història de la Província franciscana de Catalunya–, i Carles Pagès) presentada per a la primera càtedra fou rebutjada. Fou concedida a Francesc Rico, encara que la de filosofia fou atorgada a fra Joan Papió, autor, per cert, de la *Història d'Escornalbou* (Barcelona, 1765).
53. Bisbe de Vic i autor del *Cursus theologiae scholasticae in via ... Joannis Duns Scoti* (Valladolid, 1750).
54. Deixa manuscrit, entre altres, *Veteris et nove philosophiae institutiones...*
55. Organitzador d'hospitals durant la Guerra del Francès, s'oposà als napoleònics i hagué de fugir. Impulsà la nova filosofia del P. Francesc Villalpando. La seva obra resta manuscrita.
56. Autor de *Cándido o sea, diálogos filosóficos*, sota el pseudònim d'Aníbal, i de tendència absolutista.

També sabem que hi havia en aquest temps professors a Girona, Barcelona, Figueres i Tarragona, alguns dels quals han deixat obra manuscrita.

La supressió de la vida religiosa masculina coneguda com a desamortització de Mendizábal de 1835 (paral·lela a moltes altres supressions europees, que van provocar una davallada de 130.000 a poc més de 23.000 fraïmenors en un segle, 1790-1890) va provocar la dispersió també dels intel·lectuals que, com el P. Rius, s'havien adherit a l'escotisme i, amb ell, havien passat de Cervera a la Portella. Des d'allà —diuen alguns— es despatxaven títols de teologia per correspondència. Jaume Balmes i, poc després, mossèn Cinto Verdaguer —dedicà fins i tot uns versos al beat Escot⁵⁷— encara pouen en la tradició escotista, molt desdibuixada i encara més desconeguda. Tan sols la declaració del dogma de la Immaculada el 1854 provocà una certa exaltació escotista, més cordial i pietosa, que no pas filosòfica⁵⁸. Els aires del romanticisme religiós, fets palesos de manera única en l'Aplec de *Sant Francesc s'hi moria* el 1882⁵⁹, havien de dividir la mateixa manera de fer teologia i filosofia, dues concepcions del món que no trigarien a esclatar. Els ultramontans, en efecte, a l'empara de persones com el cardenal Vives i Tutó o d'obres com *El liberalismo es pecado*, de Fèlix Sardà i Salvany, van arrengrerar-se amb un tomisme pui-xant gràcies a l'encíclica *Æterni Patris* de Lleó XIII. D'altra banda, però, al si del moviment franciscà, va aparèixer el conegut com a «quart orde», els franciscanistes, que liderats per Paul Sabatier i pel Col·legi de Quaracchi, prop de Florència, volien la revifalla de l'escolaritat medieval no tomista. Els fruits d'aquests primers anys fou l'edició crítica de la *Summa* d'Alexandre de Hales, les *Sentències* de Llombard i les *Opera omnia* de sant Bonaventura. Escot quedava en un segon terme, esperant l'edició de Vivès de 1891, que bàsicament era una reedició de la de Wadding. Amb aquesta edició hom va voler tirar endavant el procés de beatificació a principis del xx, que no va reeixir.

Sí que va reeixir, en canvi, la tàcita oposició al sistema de pensament únic que hom volia imposar a través de la neoescolàstica tomista. Els estudis lul·lians en són bona prova, així com els neoescotistes⁶⁰. Ara, però, quan s'ha de fer una prospectiva de futur, gairebé resulta inevitable qüestionar-se si l'escotisme català és purament una recerca arqueològica dels historiadors de la filosofia o bé si els temes que va tractar en els mateixos començaments de la societat urbana —criticisme, llibertat, pobresa, natura—, pel mateix fet de tractar-se filosòfi-

57. Els darrers versos del poema a la Immaculada tenen una càrrega ideològica ben evident: «Al que vol per virginal Esposa / i per Mare dolcíssima el bon Déu, crear devia pura i tota hermosa: / *convenia, devia, doncs ho feu.* / Amb Duns Escoto l'univers sentia / lo perfum d'aqueix lliri celestial, / i exclamava, postrant-se-li: / *—És Maria concebuda sens taca original.*»

58. El P. Francesc Mestres, exclaustat, edità el 1855 *De laudibus Ven. Iannis Dunsii Scoti* (Barcelona, Josep Gorgas).

59. *Revista Franciscana* en recull els actes i l'ideari. Comparant-los, es pot entrellucar la tensió que s'hi produí entre ambdós bàndols.

60. Famos, per ser obligatori, és el curs de filosofia de VAN DE WOESTINE (1924-25), que anà precedit a començaments del segle xx de les reedicions de Frasen i Montefortino. Tres escotistes dignes de menció són Longpré, Bettoni i Balic.

cament en els inicis, no són encara atractius per rumiar-los, més encara si tenim en compte la seva formulació en els orígens de la nostra modernitat.

5. Bibliografia

- Actas* (2005). *Actas del I Congreso Internacional: el Franciscanismo en la Península Ibérica. Balance y Perspectivas*. AHEF, Associació Hispànica d'Estudis Franciscans, edició de Marimar Graña Cid. Barcelona: G.B.G. Editora.
- Actas* (2006). *Actas del II Congreso Internacional: el Franciscanismo en la Península Ibérica. Los franciscanos conventuales en España*. AHEF, Associació Hispànica d'Estudis Franciscans, edició de Gonzalo Fernández-Gallardo. Madrid.
- AMORÓS, L. (1941). «Anfredo Gontero, O.F.M., discípulo de Escoto y lector en el Estudio General de Barcelona». *Revista Española de Teología*, 1, p. 545-572.
- ANTONIO, N. (1788). *Bibliotheca Hispana Vetus. Tomus Secundus ab anno M. ad MD*. Madrid: Viuda i Hereus de Joaquim Ibarra.
- BALIC, C. (1945). «De critica textuali scolasticorum scriptis accommodata». *Antoniana*, 20, p. 267-308.
- BARCELONA, M. DE (1990-91). «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II». *Estudis Franciscans*, 91-92, p. 213-295 i p. 383-492.
- BERTONI, P. A. (1917). *Le B. Jean Duns Scot, sa doctrine, ses disciples*. Levanto.
- BETTONI, E. (1966). *Duns Scoto filosofo*. Milà: Vita e Pensiero, p. 272-279.
- BOS, E. P. (2002). *The Tract De Unitate Minorum of Petrus Thomae*. Lovaina: Peeters.
- BROWN, S. (1975). «Gerard Odon's De suppositionibus». *Franciscan Studies*, 35, p. 5-44.
- BRUGADA-GUILLÉN (2007). JOSEP BRUGADA - JOSEFINA GUILLÉN, «Francesc Eiximenis a Oxford». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 48, p. 47-82.
- BUYTATERI, I. (1952). *Petrus Aureoli Scriptum super Primum Sententiarum*. Nova York.
- CARBAJO NÚÑEZ, M. (2007). «Montes de Piedad y finanzas». *Selecciones de Franciscanismo*, 36, p. 445-464.
- CARCAGENTE, Q. de (1905). *Apología y elogio del V. Doctor Sutil y Mariano P. Juan Duns Escoto*. València: Imp. de A. López.
- CICCARELLI, D. (2004). «Relazione tra il pensiero francescano di Spagna e quelli di Sicilia (secoli XIV-XV)». Dins: *Actas* (2006), p. 755-762.
- COLOMER, E. (1997). *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona: IEC i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Diccionari* (1998-2001). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (tres volums). Barcelona: Editorial Claret.
- DUMONT, S. D. «William of Ware, Richard of Cornington and the Collationes Oxonienses of John Duns Scotus». Dins: HONNEFELDER (1996), p. 59-85.
- ETZKORN, G. J. (1997). *De Arcanis Dei*. Roma: Miscellanea Francescana.
- EVANGELISTI, P. (2006). *I Francescani e la costruzione di uno Stato. Linguaggi politici, valori identitari, progetti de governo in area catalano-aragonesa*. Pàdua: Editrici Francescani.
- FERRARI, J. A. (1790). *Veteris et recentioris philosophiae dogmata Joannis Duns Scoti*. Madrid: Apud Josephus Doblado. El primer volum és de 1807.
- FIorentino, F. (2006). *Francesco di Meyronnes. Libertà e contingenza nel pensiero tardo-medievale*. Roma: Antonianum.
- FLORETO (1998). *Floreto de San Francisco (siglo XV)*. Madrid: Editorial Cisneros.

- FRIEDMAN, R. S.; SCHABEL, C. (2006). *Francis of Marchia, Theologian and Philosopher. A Franciscan at the University of Paris in the Early Fourteenth Century*. Leiden: Brill.
- GENSLER, M. (1995). «A Peep or a Gaze? References to Antonius Andreae in *Quaestiones super Physicam* by Theodoricus of Magdeburg». *Via Scoti* (1995), p. 1065-1072.
- GIANNINI, F. (1895). *Studi sulla Scuola Francescana*. Siena: Editrice S. Bernardino.
- GIRALDUS ODONIS (1997). *Opera philosophica I*. Leiden: Brill.
- GIRALDUS ODONIS (2005). *Opera philosophica II*. Leiden: Brill.
- HARVEY, W. Z. (1971). «Crescas Hasdai». *Encyclopaedia Judaica V*. Jerusalem.
- HARVEY, W. Z. (1996). «Determinism and Choice in Rabbi Hasdai Crescas». *Actes del Simposi Internacional de Filosofia de l'Edat Mitjana*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, p. 21-27.
- HEBRERA, J. A. (1991). *Crónica de la Provincia Franciscana de Aragón. Parte Primera* (Saragossa, 1703). Madrid: Ed. Cisneros.
- HONNEFELDER, L. (1996). *John Duns Scotus. Metaphysics and Ethics*. Leiden: Brill.
- KOBUSH, T. (1996). «Das Seiende als Transzendentaler oder Supertranszendentaler Begriff». Dins: HONNEFELDER (1996), p. 345-366.
- LANGLOIS, CH.-V. (1924). «Jean de Bassolis, Frère Mineur». *Revue d'Histoire Franciscaine*, 1, p. 288-295.
- LONGPRÉ, E. (1924). *La Philosophie du B. Duns Scot*. Paris: Société et Librairie S. François d'Assise.
- MÄKINEN, V. (2001). *Poverty Rights in the Late Medieval Discussion on Franciscan Poverty*. Lovaina: Peeters.
- MARTÍ DE BARCELONA (1927). «Fra Pere Tomàs». *Estudis Franciscans*, 30, p. 90-103.
- MARTÍ DE BARCELONA (1929). «Fra Antoni Andreu, OFM, Doctor Dulcifluus». *Criterion*, 5, p. 321-346.
- MENSA, J. (2004). «Arnau de Vilanova i els beguins». *Què és l'home? Reflexions antropològiques a la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana*. Cabriels: Prohom Edicions, p. 73-99.
- MILLÁS VALLICROSA, J. M. (1930). «Crescas' Critique of Aristotle». *Problems of Aristotle's Physics in Jewish and Arabic Philosophy*. Cambridge.
- MÖHLE, H. (2004). *Der Tractatus de transcendentibus des Franciscus de Mayronis*. Lovaina: Peeters.
- MURDOCH, J. (1983). «Infinity and Continuity». Dins: KRETZMANN, N., ed., *The Cambridge History of Late Medieval Philosophy*, Cambridge, University Press, p. 561-591.
- OSBORNE, K. B. (1994). *The History of Franciscan Theology*. Nova York: Franciscan Institute Publications.
- PÉREZ-IZARDE, P. (2006). «Pedro de Castrovol: vida y obra». Dins: *Actas* (2006), p. 735-753.
- PIJOAN, J. (1992). *Joan Duns Escot. Mestre de l'Amor i Doctor de Maria*. Barcelona.
- PINI, G. (1995). «Scotistic Aristotelianism: Antonius Andreae's *Expositio* and *Quaestiones* on the Metaphysics». Dins: *Via Scoti* (1995), p. 375-389.
- Positio* (1988). *Confirmationis cultus servi Dei Ioannis Duns Scoti*. Ciutat del Vaticà.
- POU Y MARTÍ, J. M. (1991). *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*. Madrid: Ed. Cisneros (reedició de l'obra de 1930).
- RUBERT Y CANDAU, J. M. (1952). *El siglo XIV, a través de Guillermo Rubió*. Madrid: Editorial Cisneros.

- RUBÍ, B. de (1956). «La Escuela Franciscana de Barcelona». *Estudios Franciscanos*, 57, p. 263-405.
- SAGÜÉS, P. (1966). «Un escotista desconocido: el maestro Pedro de Navarra, O.F.M. († 1347) y el prólogo de su comentario sobre las *Sentencias*». *Verdad y Vida*, 24, p. 351-434.
- SAGÜÉS, P. (1968). «Apuntes para la historia del escotismo en España en el siglo XIV». Dins: *De doctrina Duns Scoti. Vol IV: Scotismus decursu saeculorum*. Roma, p. 3-19.
- SANAHUJA, P. (1959) *Historia de la Seráfica Provincia Franciscana de Cataluña*. Barcelona: Editorial Seráfica.
- SÁNCHEZ GIL, V. (1982). «Teología y teólogos franciscanos españoles en el siglo de la Ilustración». *Verdad y Vida*, 42, p. 703-750.
- SCHABEL, C. (1997). «Aufredo Gonteri Brito secundum Henry of Harclay on Divine Foreknowledge and Future contingents». *Disputatio*, 2, p. 157-176.
- XIMÉNEZ SAMANIEGO, J. (1668). *Vida del Venerable Padre Juan Dunsio Escoto*. Madrid: Imprenta de la Causa de la Venerable Mare Maria de Jesús d'Àgreda, 1741 (2a edició).
- SOTO, JOAN DE (1732). *Biblioteca Franciscana Universa*. Tres volums. Madrid: Tipografia de la Causa de la Venerable Mare d'Àgreda.
- TOBIASS, M.; IFERGAN, M. (1995). *Crescas: un philosophe juif dans l'Espagne Médiévale*. París: Cerf.
- URMENETA, F. DE (1993). «El escotismo, ideario básico entre el tomismo y el ockamismo». *Convivium*, 4, p. 39-50.
- VÁZQUEZ, I. (1961). «La enseñanza de la doctrina de Escoto en las universidades españolas». *Verdad y Vida*, 19, p. 363-379.
- VÁZQUEZ, I. (2002). «Los estudios en la historia de la Orden Franciscana». *XXX Semana Interprovincial. Ratio Studiorum OFM*. Madrid: Ed. Cisneros.
- Via Scoti* (1995). *Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti. Acti del Congresso Scotistico Internazionale (Roma, 9-11 marzo 1993)*. Roma: Edizioni Antonianum.
- WEBSTER, J. R. (2000). *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana*. Lleida: Pagès Editors.
- WOESTYNE, Z. Van de (1924-25). *Cursus Philosophicus*. Malines: Tip. S. Francisci.
- WOLTER, A. B. (2001). *John Duns Scotus. Political and Economic Philosophy*. Saint Bonaventure (Nova York): The Franciscan Institute.
- ZOUBOV, V. (1959). «Walter Catton, Gérard d'Odon et Nicholas Bonet». *Physis* 1, 261-278.